

Η Τέχνη του Πέρασματος
η Ψυχογεωγραφία της ελευθερίας

Ομιλία για την 17η Διάβαση-Συνάντηση Βίκου
14-18 Αυγούστου 2026

Σπύρος Στ. Κόγκας
Imagine Heritage

I.

Αγαπητές φίλες και αγαπητοί φίλοι,

Υπάρχουν λέξεις που περιγράφουν έναν τόπο και υπάρχουν λέξεις που περιγράφουν έναν τρόπο ύπαρξης. Το «Πέρασμα» ανήκει και στις δύο κατηγορίες. Ένα πέρασμα είναι, ασφαλώς, μια γεωγραφική διάβαση. Ένα στενό ανάμεσα σε βουνά, ένας δρόμος που ενώνει δύο κοιλάδες, μια γέφυρα που υπερβαίνει ένα ποτάμι. Από την άλλη όμως, το πέρασμα είναι κάτι πολύ περισσότερο. Είναι η στιγμή κατά την οποία ο άνθρωπος εγκαταλείπει αυτό που γνωρίζει χωρίς να γνωρίζει ακόμη εκείνο που θα συναντήσει.

Ίσως γι' αυτό κάθε μεγάλος πολιτισμός γεννήθηκε μέσα από μια αφήγηση περάσματος.

Η Οδύσσεια είναι μια αδιάκοπη αλληλουχία περασμάτων. Η Έξοδος του βιβλικού λαού είναι ένα πέρασμα από τη δουλεία στην ελευθερία. Ο Δάντης ξεκινά το ταξίδι του μέσα από ένα σκοτεινό δάσος. Η Ιθάκη του Καβάφη δεν είναι ένας προορισμός αλλά μια διαδρομή που μεταμορφώνει εκείνον που την ακολουθεί.

Σήμερα όμως θα ήθελα να αρχίσω από μια διαφορετική ιστορία.

Για περισσότερο από τέσσερις αιώνες, Ευρωπαίοι ναυτικοί, χαρτογράφοι και εξερευνητές αναζητούσαν επίμονα ένα πέρασμα που κανείς δεν είχε καταφέρει να διασχίσει. Το ονόμασαν Βορειοδυτικό Πέρασμα. Πίστευαν ότι κάπου μέσα στους πάγους του Αρκτικού Ωκεανού υπήρχε ένας θαλάσσιος δρόμος που θα ένωνε τον Ατλαντικό με τον Ειρηνικό. Εκατοντάδες αποστολές οργανώθηκαν. Άνθρωποι χάθηκαν. Πλοία εξαφανίστηκαν. Ολόκληρες ζωές αφιερώθηκαν σε αυτή την αναζήτηση.

Αν το σκεφτούμε καλά, εκείνο που αναζητούσαν δεν ήταν μόνο ένας νέος εμπορικός δρόμος. Αναζητούσαν την επιβεβαίωση ότι ο κόσμος είναι μεγαλύτερος από τον χάρτη που είχαν μπροστά τους.

Το Βορειοδυτικό Πέρασμα έγινε έτσι κάτι περισσότερο από μια γεωγραφική έννοια. Έγινε ένα πολιτισμικό σύμβολο. Η υπόσχεση ότι πίσω από κάθε όριο υπάρχει μια ακόμη δυνατότητα, ότι πίσω από κάθε βεβαιότητα υπάρχει ένας κόσμος που περιμένει να αποκαλυφθεί.

Ίσως κάθε εποχή να έχει ανάγκη από τα δικά της περάσματα. Οι μεγάλοι εξερευνητές τα αναζητούσαν πάνω στους ωκεανούς. Οι προσκυνητές τα αναζητούσαν στους δρόμους προς τους ιερούς τόπους. Οι καλλιτέχνες τα αναζητούσαν στη γλώσσα και στη μορφή. Οι φιλόσοφοι τα αναζητούσαν στη σκέψη.

Σήμερα, σε μια εποχή όπου οι δορυφόροι έχουν χαρτογραφήσει σχεδόν κάθε σημείο της γης, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι δεν υπάρχουν πια άγνωστα περάσματα. Κι όμως, ίσως συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Όσο περισσότερο ολοκληρώνεται η γεωγραφία του κόσμου, τόσο πιο αχαρτογράφητη γίνεται η γεωγραφία της ανθρώπινης εμπειρίας.

Αυτός είναι ο λόγος που συνεχίζουμε να περπατάμε. Όχι επειδή αγνοούμε πού οδηγεί το μονοπάτι, αλλά επειδή αγνοούμε ποιος θα είμαστε όταν φτάσουμε στο τέλος του.

Η λέξη «ψυχογεωγραφία», που εισήγαγε ο Guy Debord στα μέσα του εικοστού αιώνα, περιγράφει ακριβώς αυτή τη σχέση ανάμεσα στον τόπο και στον άνθρωπο. Δεν είναι ο τόπος ως αντικείμενο γεωγραφικής μελέτης, αλλά ως δύναμη που μεταμορφώνει τη σκέψη, τη διάθεση, τη μνήμη και τη συμπεριφορά μας.

Η ψυχογεωγραφία μας προτρέπει να περιπλανηθούμε χωρίς προκαθορισμένο σκοπό, να αφήσουμε την πόλη να μας οδηγήσει, να ανακαλύψουμε πώς ο χώρος επηρεάζει τη συνείδησή μας. Εκείνο που ονόμαζε *dérive* δεν ήταν απλώς μια βόλτα· ήταν μια άσκηση ελευθερίας απέναντι στον προγραμματισμένο τρόπο ζωής.

Συνεπώς σήμερα το πραγματικό αντίθετο του περάσματος δεν είναι η ακινησία. Είναι η προγραμματισμένη ζωή.

Ποτέ άλλοτε ο άνθρωπος δεν είχε τόσες δυνατότητες μετακίνησης. Μπορεί να διασχίσει ηπείρους μέσα σε λίγες ώρες, να γνωρίσει τόπους μέσα από μια οθόνη, να φτάσει σχεδόν παντού. Κι όμως, υπάρχει μια παράξενη αντίφαση: όσο αυξάνονται οι μετακινήσεις μας, τόσο λιγοστεύουν οι πραγματικές διαβάσεις.

Γιατί άλλο είναι να μεταφέρεσαι από ένα σημείο σε ένα άλλο και άλλο να περνάς από μια κατάσταση ύπαρξης σε μια άλλη.

Το σύγχρονο ταξίδι συχνά έχει καταργήσει το ενδιαμέσο. Την αναμονή, την αβεβαιότητα, την έκπληξη, τη συνάντηση με το απρόβλεπτο. Όμως ακριβώς εκεί, ανάμεσα στην αναχώρηση και στην άφιξη, γεννιόταν πάντοτε η εμπειρία του πολιτισμού.

Ο άνθρωπος δεν μεταμορφώνεται στον προορισμό. Μεταμορφώνεται στη διαδρομή.

Σήμερα, εδώ στο Ζαγόρι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι επιχειρούμε κάτι ανάλογο, αλλά σε ένα διαφορετικό τοπίο. Δεν διασχίζουμε μια μεγαλούπολη. Διασχίζουμε ένα από τα πιο εντυπωσιακά φυσικά τοπία της Ευρώπης. Και όμως το ερώτημα παραμένει το ίδιο.

Τι κάνει ένας τόπος στον άνθρωπο; Πώς μας αλλάζει ένα μονοπάτι; Πώς η πέτρα, το νερό, το δάσος και η σιωπή μεταμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας;

Ίσως τελικά η βαθύτερη σημασία κάθε περάσματος να μην είναι ότι ενώνει δύο τόπους. Αλλά ότι ενώνει δύο εκδοχές του ίδιου ανθρώπου.

Οι αρχαίοι πολιτισμοί γνώριζαν ότι τα σημαντικότερα γεγονότα της ζωής δεν ήταν απλές αλλαγές. Ήταν περάσματα.

Η ενηλικίωση, ο γάμος, η αποχώρηση από την πατρίδα, η επιστροφή από έναν πόλεμο, το προσκύνημα σε έναν ιερό τόπο, όλες αυτές οι εμπειρίες είχαν πάντοτε μια κοινή δομή: ο άνθρωπος άφηνε πίσω του μια παλιά κατάσταση, εισερχόταν σε μια περίοδο αβεβαιότητας και τελικά επέστρεφε μεταμορφωμένος.

Το πέραςμα είναι λοιπόν μια στιγμή ανάμεσα σε δύο κόσμους. Δεν ανήκεις πλέον ολοκληρωτικά σε αυτό που άφησες πίσω, αλλά δεν έχεις ακόμη φτάσει εκεί όπου κατευθύνεσαι.

Και ίσως αυτή η ενδιάμεση στιγμή, αυτή η προσωρινή απώλεια βεβαιότητας, να είναι μια από τις πιο δημιουργικές στιγμές της ανθρώπινης ύπαρξης. Γιατί μόνο όταν αφήνουμε κάτι πίσω μας μπορούμε πραγματικά να συναντήσουμε κάτι νέο.

II.

Και όμως, η ψυχογεωγραφία δεν γεννήθηκε τον εικοστό αιώνα.

Οι πρωτοπορίες τέχνης της έδωσαν το όνομά της, όμως οι ρίζες της είναι πολύ βαθύτερες. Ίσως να αρχίζουν από τη στιγμή που ο πρώτος άνθρωπος συνειδητοποίησε ότι υπάρχουν τόποι οι οποίοι δεν αλλάζουν μόνο το τοπίο γύρω μας, αλλά μετακινούν κάτι και μέσα μας.

Οι αρχαίοι Έλληνες το γνώριζαν καλά. Τα ιερά τους δεν ιδρύονταν τυχαία. Οι Δελφοί, η Δωδώνη, η Ελευσίνα, δεν ήταν απλώς σημεία πάνω σε έναν χάρτη. Ήταν τόποι μετάβασης, όπου ο άνθρωπος προσέρχονταν διαφορετικός και αναχωρούσε διαφορετικός. Το ίδιο συνέβαινε με τα περάσματα των βουνών, με τα γεφύρια της Ηλείου, με τα μονοπάτια που επί αιώνες ένωναν κοινότητες, μοναστήρια, βοσκοτόπια και κόσμους.

Ίσως γι' αυτό αισθάνομαι ότι δεν ερχόμαστε σήμερα στο Ζαγόρι ως επισκέπτες. Ερχόμαστε ως οδοιπόροι. Και υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στον τουρίστα και στον οδοιπόρο.

Ο τουρίστας συλλέγει εικόνες. Ο οδοιπόρος αφήνει τις εικόνες να τον μεταμορφώσουν.

Στη Βικτωριανή Αγγλία υπήρχε μια παράξενη γοητεία γύρω από τα άγνωστα περάσματα. Η εποχή των μεγάλων εξερευνήσεων δεν ήταν μόνο μια εποχή γεωγραφικών ανακαλύψεων· ήταν και μια εποχή λογοτεχνικής φαντασίας. Οι λευκές περιοχές των χαρτών έγιναν μεταφορές για τις λευκές περιοχές της ανθρώπινης ψυχής.

Δεν είναι τυχαίο ότι ολόκληρη η ευρωπαϊκή λογοτεχνία είναι γεμάτη ανθρώπους που περπατούν.

Ο Οδυσσέας δεν σταματά ποτέ να ταξιδεύει. Ο Δάντης προχωρά από κύκλο σε κύκλο. Ο Δον Κιχώτης εγκαταλείπει το σπίτι του για να κυνηγήσει ένα αδύνατο όνειρο.

Οι ρομαντικοί ποιητές ανεβαίνουν στα βουνά όχι για να τα κατακτήσουν αλλά για να ακούσουν τι έχουν να τους πουν. Και αργότερα, ο Patrick Leigh Fermor θα διασχίσει την Ευρώπη πεζός, όχι γιατί ήταν ο συντομότερος δρόμος, αλλά γιατί ήταν ο μόνος τρόπος να γνωρίσει πραγματικά έναν πολιτισμό.

Η Ευρώπη, αν το σκεφτούμε, δεν οικοδομήθηκε μόνο από πόλεις. Οικοδομήθηκε από δρόμους. Από μονοπάτια. Από περάσματα.

Από προσκυνητές που βάδιζαν προς το Σαντιάγο Κομποστέλα. Από εμπόρους που περνούσαν τις Άλπεις. Από μοναχούς που διέσχιζαν τα Βαλκάνια. Από φοιτητές που ταξίδευαν από πανεπιστήμιο σε πανεπιστήμιο. Από περιηγητές που αναζητούσαν όχι μόνο νέους τόπους αλλά νέους τρόπους να βλέπουν τον κόσμο.

Και ίσως εδώ, στο Ζαγόρι, μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα αυτή τη βαθύτερη σημασία του περάσματος.

Τα βουνά της Ηλείου δεν ήταν ποτέ απλώς φυσικά εμπόδια. Ήταν χώροι συνάντησης.

Τα πέτρινα γεφύρια, τα μονοπάτια, τα καλντερίμια, οι δρόμοι των εμπόρων και των ξενιτεμένων δεν κατασκευάστηκαν μόνο για να διευκολύνουν τη μετακίνηση. Κατασκευάστηκαν για να διατηρήσουν ζωντανή τη σχέση ανάμεσα στους ανθρώπους.

Κάθε γεφύρι ήταν μια πράξη πολιτισμού. Ένωσε δύο όχθες ενός ποταμού, αλλά ταυτόχρονα ένωσε οικογένειες, κοινότητες και ιστορίες.

Από αυτά τα μονοπάτια πέρασαν άνθρωποι που έφυγαν και άνθρωποι που επέστρεψαν. Έμποροι που άνοιξαν δρόμους προς τον κόσμο. Προσκυνητές που αναζήτησαν το ιερό. Ταξιδιώτες που αναζήτησαν τον εαυτό τους.

Το Ζαγόρι δεν είναι λοιπόν ένας τόπος μέσα από τον οποίο απλώς περνάμε. Είναι ένας τόπος που μας διδάσκει τι σημαίνει να περνάμε.

Η ιστορία της Ευρώπης είναι, κατά μία έννοια λοιπόν, η ιστορία των περασμάτων της.

Και ίσως σήμερα έχουμε ξεχάσει αυτή την τέχνη.

Ζούμε σε μια εποχή που μας υπόσχεται ότι μπορούμε να φτάσουμε παντού χωρίς να περάσουμε πραγματικά από πουθενά. Τα αεροπλάνα, οι αυτοκινητόδρομοι, οι οθόνες, η συνεχής επιτάχυνση, όλα μας δίνουν την εντύπωση ότι η απόσταση είναι ένα πρόβλημα προς εξάλειψη.

Όμως κάθε φορά που καταργούμε τη διαδρομή, χάνουμε και κάτι από τη γνώση που μόνο η διαδρομή μπορεί να προσφέρει.

Ο Γάλλος φιλόσοφος Frédéric Gros, γράφοντας για το περπάτημα, παρατηρεί ότι όταν περπατά κανείς, αποσύρεται προσωρινά από τις ταυτότητες που τον βαρύνουν. Δεν είναι διευθυντής, ούτε καθηγητής, ούτε επιχειρηματίας, ούτε φοιτητής. Είναι απλώς ένας άνθρωπος που βαδίζει.

Και ίσως αυτή να είναι μία από τις τελευταίες μορφές ισότητας που μας έχουν απομείνει. Το μονοπάτι δεν ενδιαφέρεται για τα βιογραφικά μας.

Το βουνό δεν ενδιαφέρεται για τους τίτλους μας. Η πέτρα δεν αναγνωρίζει κοινωνικές διακρίσεις.

Αναγνωρίζει μόνο τον ρυθμό του βήματος και την ελικρίνεια της προσπάθειας. Γι' αυτό και κάθε πραγματικό πέραςμα είναι μια μικρή δημοκρατία.

Μια κοινότητα ανθρώπων που προχωρούν με διαφορετικές ιστορίες, αλλά με την ίδια κατεύθυνση.

Και ίσως, τελικά, αυτό να είναι το σημαντικότερο μάθημα που έχει να μας προσφέρει το φάραγγι του Βίκου. Δεν ερχόμαστε εδώ για να «κατακτήσουμε» ένα φυσικό τοπίο.

Ερχόμαστε για να μας υπενθυμίσει ότι υπάρχουν ακόμη τόποι όπου ο άνθρωπος καλείται να επιβραδύνει, να ακούσει, να παρατηρήσει και να συνομιλήσει. Όχι μόνο με τους συνοδοιπόρους του, αλλά και με τον ίδιο του τον εαυτό.

Ίσως αυτό να είναι το τελευταίο μεγάλο πέραςμα της εποχής μας: το πέραςμα από τον θόρυβο στην προσοχή.

III.

Υπάρχει ακόμη μία λέξη που αξίζει να θυμηθούμε σήμερα.

Είναι η λέξη «παιχνίδι».

Ο Johan Huizinga, στο εμβληματικό έργο του Homo Ludens, υποστήριξε ότι ο πολιτισμός δεν γεννήθηκε πρώτα από την οικονομία, ούτε από τον πόλεμο, ούτε από την τεχνολογία. Γεννήθηκε από το παιχνίδι. Από εκείνη την ελεύθερη, εκούσια πράξη, όπου ο άνθρωπος αποφασίζει να υπερβεί την καθημερινή αναγκαιότητα και να εισέλθει σε έναν άλλο κόσμο· έναν κόσμο κανόνων, φαντασίας, περιπέτειας και νοήματος.

Ίσως αυτό ακριβώς κάνουμε κι εμείς σήμερα. Αφήνουμε για λίγο τον χρόνο της υποχρέωσης και μπαίνουμε στον χρόνο της εμπειρίας.

Δεν διασχίζουμε το φαράγγι γιατί πρέπει. Το διασχίζουμε γιατί ο άνθρωπος έχει ανάγκη, από τότε που υπάρχει, να δοκιμάζει τα όριά του, να βαδίζει μαζί με άλλους, να αφηγείται ιστορίες γύρω από μια κοινή διαδρομή.

Αυτό δεν είναι πολυτέλεια.

Είναι μια από τις αρχαιότερες μορφές πολιτισμού.

Σε έναν κόσμο που μας καλεί συνεχώς να καταναλώνουμε εμπειρίες, ίσως η μεγαλύτερη πράξη αντίστασης είναι να τις ζούμε πραγματικά.

Να περπατάμε χωρίς να βιαζόμαστε να φτάσουμε.

Να κοιτάζουμε χωρίς να φωτογραφίζουμε αμέσως.

Να ακούμε χωρίς να ετοιμάζουμε την επόμενη απάντηση.

Να αφήνουμε έναν τόπο να εργαστεί μέσα μας.

Ο Καβάφης, στην «Ιθάκη», μας χάρισε ίσως την πιο όμορφη υπενθύμιση ότι η αξία βρίσκεται στον δρόμο και όχι μόνο στον προορισμό. Η Ιθάκη δεν είναι απλώς το τέλος του ταξιδιού· είναι η αφορμή για να υπάρξει το ταξίδι.

Έτσι και ο Βίκος.

Δεν είναι ένας προορισμός που θα κατακτήσουμε μέσα σε λίγες ώρες.

Είναι μια αφορμή να ξαναθυμηθούμε κάτι που η εποχή μας τείνει να ξεχάσει: ότι ορισμένες γνώσεις δεν διαβάζονται σε βιβλία· κατακτώνται με τα πόδια.

Αγαπητοί φίλοι,

Σήμερα δεν εγκαινιάζουμε απλώς μια ακόμη Διάβαση - Συνάντηση Βίκου.

Εγκαινιάζουμε έναν κοινό χρόνο.

Έναν χρόνο βραδύτερο από εκείνον της καθημερινότητας.

Έναν χρόνο στον οποίο οι συζητήσεις θα συνεχιστούν πάνω στα πέτρινα μονοπάτια, οι σιωπές θα αποκτήσουν τη δική τους σημασία και η φύση δεν θα είναι το σκηνικό της συνάντησής μας, αλλά ένας ισότιμος συνομιλητής.

Αν, όταν επιστρέψουμε στα σπίτια μας, θυμόμαστε μόνο τις φωτογραφίες που τραβήξαμε, τότε πιθανόν να χάσαμε το σημαντικότερο.

Αν όμως θυμόμαστε μια σκέψη που γεννήθηκε καθώς περπατούσαμε, αν θυμόμαστε μια κουβέντα που άλλαξε τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τα πράγματα, αν θυμόμαστε τη στιγμή

που σταματήσαμε χωρίς λόγο απλώς για να ακούσουμε το νερό, τον άνεμο ή τη σιωπή τότε το πέρασμα θα έχει ήδη επιτελέσει τον σκοπό του.

Γιατί, τελικά, τα σημαντικότερα περάσματα δεν ενώνουν δύο σημεία πάνω στη γη. Ενώνουν δύο στιγμές της ανθρώπινης ζωής.

Τον άνθρωπο που ήμασταν όταν ξεκινήσαμε με εκείνον που θα είμαστε όταν ολοκληρωθεί η διαδρομή.

Γιατί η μεγάλη πρόκληση της εποχής μας δεν είναι πλέον να ανακαλύψουμε νέους τόπους.

Οι περισσότεροι τόποι έχουν χαρτογραφηθεί.

Η μεγάλη πρόκληση είναι να ξαναανακαλύψουμε τον τρόπο με τον οποίο τους κατοικούμε.

Να ξαναμάθουμε να περνάμε.

Να περνάμε έξω από τις συνήθειές μας, έξω από τις έτοιμες εικόνες που μας προσφέρονται, έξω από τις ταχύτητες που μας επιβάλλονται.

Γιατί κάθε πραγματικό πέρασμα απαιτεί ένα μικρό θάρρος: το θάρρος να αφήσουμε προσωρινά πίσω μας αυτό που γνωρίζουμε.

Και ίσως εκεί βρίσκεται η τελευταία ελευθερία του ανθρώπου.

Όχι στο να μπορεί να πάει παντού.

Αλλά στο να μπορεί ακόμη να μεταμορφωθεί κάπου.

Με αυτή την ελπίδα, σας καλωσορίζω στη 17η Διάβαση- Συνάντηση Βίκου.

Εύχομαι σε όλες και όλους μια εμπειρία γεμάτη γενναιοδωρία, συναντήσεις και εκείνη τη σπάνια χαρά που γνωρίζουν μόνο όσοι εξακολουθούν να πιστεύουν ότι υπάρχουν ακόμη περάσματα άξια να διασχίσουμε.

Καλό μας ταξίδι.